

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA O‘QISH SAVODXONLIGI KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISHDA O‘QUV TOPSHIRIQLARINING O‘RNI

Atamuradova Gulnora Shermurodovna,

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada boshlang‘ich sinflarda talaffuz mashqlarini ishlab chiqishda, savod o‘rgatish darslari va o‘qish darslari katta ahamiyatga ega. Ma’lumki, boshlang‘ich sinflarda alifbo davri bo‘lib, unda o‘quvchilar alifbodagi barcha unli va undosh tovush-harflar bilan tanishtiriladi. O‘quvchilarning tovush-harflarni yaxshi tushunishlari, elementar o‘qishni muvaffaqiyatli egallashlari uchun bo‘g‘inga bo‘lish, so‘zlar tarkibidagi bo‘g‘in chegarasini aniqlash, bo‘g‘indan esa, tovushni ajratish, tovush va harf munosabatini aniqlash, kesma harflardan bo‘g‘in tuzish va o‘qish, bo‘g‘in-tovush, tovush-harf tahlili kabi mashqlardan foydalanilishi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: o‘qish savodxonligi, savol, topshiriq, mashq, talaffuz, imlo, tovush, harf, usul, bo‘g‘in

РОЛЬ УЧЕБНЫХ ЗАДАНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ УМЕНИЯ ЧИТАТЬ ГРАМОТУ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Атамурадова Гульнара Шермуродовна,

научный сотрудник Самаркандского государственного университета имени Шарафа Рашидова

Аннотация: В статье большое значение при разработке упражнений на произношение в начальных классах имеют уроки обучения грамоте и уроки чтения. Как известно, в начальных классах проводится алфавитный период, в котором учащиеся знакомятся со всеми гласными и согласными звуками-буквами в алфавите. Для того чтобы учащиеся хорошо понимали звуки-буквы, успешно овладевали элементарным чтением, предполагается использование таких упражнений, как деление на слоги, определение границы слога в словах, а из слогов-выделение звука, определение соотношения звука и буквы, составление и чтение слога из букв междометия, слог-звук, звуко-буквенный анализ.

Ключевые слова: грамотность чтения, вопрос, задание, упражнение, произношение, правописание, звук, буква, метод, слог

THE ROLE OF EDUCATIONAL TASKS IN THE FORMATION OF THE ABILITY TO READ AND WRITE IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN

*Atamuradova Gulnara Shermurodovna,
Researcher at Sharaf Rashidov Samarkand State University*

Abstract: In the article, literacy lessons and reading lessons are of great importance in the development of pronunciation exercises in primary classes. As you know, the alphabetical period is held in elementary grades, in which students get acquainted with all vowel and consonant sounds-letters in the alphabet. In order for students to understand sounds-letters well, successfully master elementary reading, it is supposed to use exercises such as division into syllables, determining the syllable boundary in words, and from syllables-sound isolation, determining the ratio of sound and letter, composing and reading a syllable from the letters of interjections, syllable-sound, sound-letter analysis.

Keywords: reading literacy, question, task, exercise, pronunciation, spelling, sound, letter, method, syllable

Ilm-fan sohasidagi taraqqiyot va xalqaro hamkorliklar natijasida tilimizda yangi soʻzlar paydo boʻladi. Shuningdek, lugʻatimizga rus tili, ingliz va boshqa tillardan ham soʻzlar kirib keladi. Soʻz orqali ifodalangan narsa-buyum yoki tushuncha, hayotda yoʻqolishi bilan ayrim soʻzlar eskirib qoladi. Jumladan, qozi madrasa, charx, botmon, omoch kabi soʻzlarni oʻquvchilar endilikda badiiy asarlardagina uchratadilar. Oʻqituvchi yangi (neologizmlar) yoki eskirgan (arxaizm) soʻzlar haqidagi darslarda, ayrim grammatik qoidalarni mustahkamlash mashqlarida, badiiy asarlarning tilini oʻrganishda, tarixiy voqealar haqida suhbat uyushtirganda ana shu qatlamlarning oʻziga xos tomonlariga oʻquvchilar eʼtiborini tortadi. Boshlangʻich sinflarda ham boshqa tillardan oʻzlashgan soʻzlarga oʻquvchida himoya immunitetini hosil qilish kerak, shunda ularning nutqi sof holatda saqlanadi.

Bugun ham katta yoshdagilarda boʻlgani kabi oʻquvchilar nutqida ham “papashka”, “mamashka”, “bratishka” kabi soʻzlar uchraydi. Oʻqituvchi buning oldini olishi zarur. Notanish soʻzlarni tushuntirishda sinonimlarni keltirish (diyor-vatan), boshqacha ifodalash (mutaxassis-biror hunar egasi), etimologik tahlil qilish (shabnam-shab-tun, tunda tushgan ham), taqqoslash (eskalator-binoning bir qavatidan ikkinchi qavatiga chiqiladigan harakatlanuvchi zina), logik jihatdan taʼriflash (alfvit-maʼlum tartibda joylashtirilgan harflarning jami) yoʻllarini qoʻllash foydalidir.

Oʻqish savodxonligini rivojlantirishda oʻquv topshiriqlarining oʻrni katta, chunki topshiriqlar matn ustida ishlash, oʻquvchini lugʻat bilan ishlashga

yo'naltirish kabi funksiyalarni bajaradi. Boshlang'ich sinflarda ham nisbatan murakkabroq matnlar bilan lug'at asosida ishlashga o'tilishi kerak:

Matn

Keyingi yillarda rivojlangan zamonaviy meditsina ko'pgina yurak-qon tomir kasalliklarining kelib chiqishida ovqatlanish ratsionining buzilishini sabab qilib ko'rsatmoqda. Hayvonlar hayoti davomida kasallik yoki yo'qchilik sababli tez-tez och qolishga majbur bo'ladi. Bu esa ulardagi mavjud yoki rivojlanishi mumkin bo'lgan kasalliklarni bevosita davolashiga sabab bo'ladi. Inson hayotida esa bunday holatlar deyarli kuzatilmaydi. Ochlik bilan davolash, oqilona ovqatlanish muammolari xususida keyingi davrda qator ilmiy izlanish olib borilmoqda.

Bu haqda mutaxassislar shunday deydilar: 1. Kam yesang, uzoq umr ko'rasan. Kimki, o'zidagi ahmoqona kamchiliklarni yenga olsa (ovqatlanishga bo'lgan hirsni tiya olsa), u iro dalidir. (Bendjamin Franklin) 2. Ortiqcha ovqatlanishdan o'zni tiyish – organizm uchun buyuk tozalanish. Ammo bu - kasallikka qarshi malham emas. (Pol S. Bregg) 3. Ochko'zlik zaharlanishga olib keladi. Har bir yangi zaharlanish umrni qisqartirish sari qo'yilgan yangi bir qadamdir. (Pol S. Bregg) 4. O'zingizni ortiqcha ovqatlanish bilan zaharlamang. Bu sizni muddatidan oldin qabrga yetaklaydi. (Pol S. Bregg) 5. Hayot – bu ovqatlanish fojiasidir. (Arnold Ernest) 6. Inson sanchqi va qoshiq bilan o'ziga qabr qaziydi. (Pol S. Bregg) 7. Oldiga qo'yganni yemoq hayvonning ishi, Og'ziga kelganni demog nodonning ishi. (Navoiy)

Bu kabi aforizmlar boshlang'ich sinf (4-sinf) o'quvchilariga qiyinlik qiladigandek ko'rinadi, aslida hayot uchun zarur bo'lgan bu o'gitlar shu yoshda imkon qadar anglanishi, hech bo'lmasa, yod olinishi lozim.

Mashq. So'zlarning tarkibini aniqlang. Bir necha so'zda takrorlanib kelayotgan qismlarni toping. Xabardor, ilmiy, ilmsiz, xabarsiz, ilmiy, ulug'vor, bexabar, beilm, ulug'lamoq, ilmparvar, ulug'vorlik.

b. Gaplarni o'qing. Nuqtalar o'rniga berilgan qo'shimchalardan mosini qo'yib, ko'chiring. Qo'shimchalarning so'zga qanday ma'no qo'shayotganini ayting. Ulardagi g'oya haqida bahslashing. 1. To'g'ri... bilan xiyonat, yolg'on... bilan diyonat chiqisha olmay... 2. Baxt...lik... belgisi nodonlik... 3. Qo'rq... do'st yovuz dushman... yomon. 4. Yalqovlik muhtojlik eshig...dir. (-lik, -di, -chilik, -oq, -dan, -siz, -ning, -i, -dir)[2].

Grammatika va uning turlari haqidagi savol, topshiriq va mashqlar
Mustahkamlash uchun savollar

1. Grammatika nima? 2. Grammatikaning o'rganish mavzusi nima? 3. Grammatikada o'zgarish yuz beradimi? 4. Grammatikaning tarkibiy qismi qaysilar? 5. Morfologiya nimani o'rgatadi? 6. Sintaksis nimani o'rgatadi? 7. Morfologiya so'zining ma'nosi nima? 8. So'z turkumi qanday tasniflanadi? 9. Mustaqil so'zning xususiyatlari haqida gapiring. 10. Yordamchi so'z

qaysilar? 11. Alohida olingan soʻzni tavsiflang.

Topshiriq. Matni oʻqing, ajratib koʻrsatilgan soʻzlarning atash va grammatik maʼnolarini aytib bering. Oʻz bobolaringiz haqida oʻrtoqlaringizga soʻzlab bering. Biz, pokiza zotlarning naslidanmiz. Ota-bobolarimiz, momolarimiz mehnatkash, toza qalbli, imonli, odobli, eʼtiqodli, vijdonli, bir-biriga oqibatli, mehr-muhabbatli, saxovatli insonlar boʻlishgan. Bizning tomirlarimizda ularning pok qoni bor.

Ularning yuksak maʼnaviyati bizni hech qachon tark etgani yoʻq va tark etmaydi ham[1]. (D. Mahmudova)

Mashq. Matni oʻqing, undagi soʻzlarga soʻroq berib, maʼnosini aniqlang, mustaqil va yordamchi soʻz turkumlariga ajrating. Kenja botirning gaplariga qoʻshilasizmi?

U akalari bilan ariq qazib, suvsiz choʻlga suv chiqaribdi. Yer ochib urugʻ sepibdi. Koʻchat ekibdi. Hamma yoq ekinzor, bogʻ-rogʻga aylanibdi. Shunda qayoqdandir son-sanoqsiz yov bostirib kelibdi. Ekinzorlarni payhon qilishibdi, daraxtlarni qirqib yoqishibdi. Dehqonobodliklar yovga qarshi bosh koʻtarishibdi. Kenja botir jangda akalaridan ayrilibdi. Boshqa sheriklari ham jangda halok boʻlishibdi. Yov: «Bizga boʻyin eg!» — debdi. Kenja botir: «Dushmanga tiz choʻkib yashagandan tik turib oʻlganim yaxshi!» — debdi[1]. (S. Anorboyev)

Mashq. Nuqtalar oʻrniga tushirib qoldirilgan qoʻshimchalarni qoʻying, feʼllarning maʼnosiga va grammatik shakliga eʼtibor bering.

Xuddi orfografik qoidalar kabi orfoepik qoidalar ham grammatika bilan uzviy bogʻlangan. Shuning uchun ham maktablarning “Ona tili va adabiyot” dasturida, ona tili boʻyicha har bir boʻlimda maʼlum mavzular oʻrganilgandan keyin adabiy talaffuz, ifodali oʻqish, oʻrganilgan u yoki bu grammatik materialdan nutqda foydalanish koʻnikmalarini oʻstirishga doir mashgʻulotlar oʻtkazib borish tavsiya etiladi.

Nutq organlari haqida tushuncha berishning ahamiyati shundaki, baʼzi oʻquvchilar shu organlarning ayrimlarini notoʻgʻri ishlatish tufayli tovushni toʻgʻri talaffuz qila olmaydilar. Masalan tilning titrashidan hosil boʻladigan “r” tovushi oʻrniga koʻpincha “y” baʼzan “l” tarzida talaffuz qiladilar. Bunday oʻquvchilarga “r” tovushi soʻzlarni tez-tez aytirib turish kerak. Shuningdek, b,p tovushlarini aytganda lablar oʻzaro jipslashishi shart boʻlsa, “f” tovushini talaffuz qilishda pastki lab tepa tishlarga salgina tegib, ikki oradan salgina sirgʻalib oʻtadi. Baʼzi oʻquvchilar “f” tovushini “p” shaklida talaffuz qiladilar. Ularga bu tovushni aytilishini mashq qildirib, fabrika, faoliyat, fonar, fonetika, futbol kabi soʻzlarni takror-takror aytirish kerak.

Nutq organlarini toʻgʻri ishlatgan oʻquvchilar toʻgʻri talaffuz qilishga odatlana boradilar.

Oʻquvchilarda oʻzbek alfavitini yodlatishda har bir tovushning qanday

talaffuz etilishiga ham ularning diqqatini tortish foydalidir. Chunki tovushni to‘g‘ri talaffuz eta olmagan o‘quvchi ayrim so‘zlarni (ona o‘rniga ana, bola o‘rniga bala kabi) buzib, noto‘g‘ri talaffuz qiladilar. O‘qituvchi o‘quvchilar nutqidagi bunday kamchiliklarni ham tuzata borishi lozim.

O‘zbek tilida urg‘u, ko‘pincha, so‘zning oxirgi bo‘g‘inga tushadi: ona, tinchlik yaxshi, ellik, paxta-paxtakor-paxtakorlar-paxtakorlarga kabi. Lekin o‘zbek tilida urg‘u oladigan ruscha-internatsional so‘zlar ham bor (ruchka, gazeta, respublika, kartina kabi). O‘qituvchi bu faktlarni to‘g‘ri o‘rgatish bilan o‘quvchilarning nutq malakasini takomillashtira boradi.

O‘rganayotgan yangi so‘zning tub ma‘nosini o‘quvchi ongiga to‘g‘ri yetkazishning ahamiyati katta. Masalan, 3-sinf darsligi, 26-bet, 62-mashqda berilgan hammom, ukki, tonna, xokkey, kilogramm, murakkab, tennis, antenna, ikki, hamma kabi so‘zlarning asl ma‘nosini tushunib yetgan o‘quvchigina shu so‘zlarni o‘z nutqida qo‘llashga kirishadi. So‘zning asl ma‘nosini anglab olmay turib, uni ishlatishdan saqlanish kerak. Shuningdek nutqda “yaltiroq” so‘zlarni keraksiz o‘rinda ham “demak”, “shunday qilib”, “albatta”, “masalan”, “ya’ni”, “xo‘sh”, “haligi”, kabi so‘zlarni ishlatishga ham yo‘l qo‘yilmaslik lozim.

O‘quvchilarga o‘rgatilayotgan har bir yangi so‘zni ularning lug‘at daftariga yozdirib, ular bo‘yicha mashq ishlatiladi, o‘quvchilarning o‘zlari shu yangi so‘zlar ishtirokida gap tuzadilar. O‘quvchilar har bir yangi so‘zni bir aytishdayoq to‘la egallab ololmaydilar, buning ustiga, sinfdagi hamma o‘quvchilarning uquvi bir xil bo‘lmaydi. Shuning uchun ham yangi so‘zlar bir necha marta takror tilga olinishi, uy vazifasini tekshirish, o‘tilganlarni so‘rash, mustahkamlash paytlarida ham o‘sha yangi so‘zlarni o‘quvchilar esiga solib o‘tish kerak.

“Imlo lug‘ati”ga o‘quvchi zarur bo‘lgan har bir paytda murojaat qilishi mumkin. O‘qituvchi o‘quvchilarga darslikdagi biror qoidani tushuntirayotganda, ularga lug‘atdan foydalanib misollar toptirishi, yozgan misollarning to‘g‘riligini lug‘atdan ko‘rish ma‘nodosh, shakldosh, bir-biriga zid ma‘noli so‘zlarni topish, tilimizga xorijiy davlatlar orqali boshqa tillardan kirgan so‘zlarni shu lug‘atdan ajratishi ustida mashq qildirishi mumkin. Bu bilan o‘quvchilarning nutqi o‘sib, savodxonligi ham yaxshilana boradi.

O‘quvchi hamma vaqt yangi so‘zlar va so‘z birikmalarini bilib, tushunib olishga harakat qilishi, o‘qigan kitobida uchraganlarnigina emas, balki kundalik hayotda ham eshitilib turadigan yangi so‘zlarni yodida tutishi, lug‘at daftarga yozib qo‘yishi lozim[3].

O‘zbek adabiy tili boy va qadimiy tillardan sanaladi. Asrlar davomida fors-tojik, arab, rus va yevropa xalqlari tillardan minglab so‘zlar kirib kelib tilimizni boyitdi, so‘z yasash imkoniyatlari tufayli juda ko‘plab yangi so‘zlar

yuzaga keldi. Tilimizning boyishida o‘zbek klassik adabiyotining ham hissasi katta.

Nutq madaniyati ustida izchil va samarali ishlashning muhim shartlaridan biri o‘zbek klassik adabiyoti durdona asarlarini o‘qish, tilini qunt bilan o‘rgana borishdir. 3-sinfda Alisher Navoiyning “Hotam Toyi hikoyati”, “Sher bilan Durroj”, 4-sinfda ruboiylari o‘rgatilar ekan, o‘qituvchi buyuk shoir asarlarining tiliga ham o‘quvchilar diqqatini tortishi, notanish so‘zlarni tushuntirib, lug‘at daftarlariga yozdirib borishi zarur.

Xulos o‘rnida aytish mumkinki, boshlang‘ich sinf talaffuz mashqlari ishlab chiqishda, talaffuz mashg‘ulotlari o‘quvchilarga faqatgina sayqallangan, ravon nutqni egallash yo‘llarini emas, balki undan foydalanish madaniyati va mahoratini ham o‘rgatib boradi. O‘quvchi nutqini rivojlantirish murakkab jarayon bo‘lib, unda barcha imkoniyatlar to‘laligicha ishga solinsa, og‘zaki va yozma ravishda to‘g‘ri, jozibador, ravon ifodalashga o‘rgatish osonlashadi. Natijada esa o‘quvchi nutqini rivojlantirishga keng yo‘l ochiladi. Boshlang‘ich sinfda talaffuz mashqlarini ishlab chiqish jarayonida o‘quvchi nutqiga qo‘yiladigan bir qancha talablar mavjud bo‘lib, ular quyidagilardan iborat. O‘quvchilar nutqini rivojlantirish yuqori darajadagi tayyorgarlikni, foydalaniladigan innovatsion pedagogik texnologiyalarning xilma-xil va o‘quvchiga qiziqarli bo‘lishini talab etadi. Talaffuz mashqlarini o‘qitishda pedagogik texnologiyalarning turli xil bir-birini takrorlanmaydigan bo‘lishi o‘quvchilarning faolligini oshiradi, lug‘atini yangi –yangi so‘zlar bilan boyitadi, o‘quvchida bog‘lanishli nutq malakalarini yuqori darajada rivojlantiradi va shu darsga nisbatan qiziqishini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmudov N., Nurmonov A., Sobirov A., Nabiyeva D. Ona tili: umumta’lim maktabining 6- sinfi uchun darslik. –T.: «Tasvir» nashriyot uyi, 2017. – B. 21-22.

2. Mengliyev B., Xoliyorov O‘., Abdurahmonova N., O‘zbek tilidan universal qo‘llanma. –Toshkent: Akademyashr, 2018- B. 167-168.

3. Hamroyev G‘. The role of the question in the Methodology of teaching the native language as an aducational task. T.: Edaucation and annovative reaserch 2020-y, NO-1. B. 5-10.